

Environmentálna a regionálna výchova v kontexte kurikulárnej transformácie

Ján KANCÍR

Abstract: *Environmental education and regional training are currently teaching reality. Their position in the education system is different and their implementation shows significant differences. Environmental education has developed for several decades and draws on the expertise of Ecology, Geoecology and Environmental Sciences. Regional training is carried out spontaneously, without stronger anchoring in the education system and free curriculum framework. The result is a significant thematic and organizational failing to ensure. The question is: What next?*

Key words: *environmental education, regional education, curricular transformation, national educational program, school educational program*

Problematika environmentálnej i regionálnej výchovy významne korešponduje so zameraním geografie a geografického vzdelávania. V školskej praxi zohrávajú učitelia geografie na všetkých stupňoch a typoch škôl v tejto oblasti veľmi dôležitú úlohu. Štátny vzdelávací program obe výchovy charakterizuje a odporúča ako prierezové témy. Realizácia environmentálnej i regionálnej výchovy v pedagogickej praxi prostredníctvom školských vzdelávacích programov má ale rôzny charakter i úroveň. Podobne rozdielna je aj príprava učiteľov, ktorí sa podieľajú na ich realizácii v školskej praxi. A to tak v pregraduálnej, ako i postgraduálnej forme. Ako riešia školy vzniknutú situáciu v školských vzdelávacích programoch? Aké sú doterajšie poznatky a kde sa črtajú najväznejšie problémy? Aký model prípravy učiteľov voliť pre jednotlivé stupne a typy škôl? Aké možnosti poskytuje celoživotné vzdelávanie učiteľov? Ako optimalizovať realizáciu týchto výchov v praxi? Je doterajšie odborné, teoretické a didaktické spracovanie environmentálnej a regionálnej výchovy pre učiteľov a žiakov na požadovanej úrovni? Má regionálna výchova vôbec kurikulárny rámec? V čom sa javia najväznejšie slabiny prierezových tém? To sú otázky, ktoré sa vynárajú v súvislosti s hodnotením súčasného stavu a perspektív realizácie environmentálnej a regionálnej výchovy v súčasnej edukačnej praxi. Príspevok nie je spracovaný s ambíciou zodpovedať na širokú škálu otázok a riešiť viacero problémov. Pokúsime sa venovať aspoň niektorým z nich a to prioritne so zameraním na 1. stupeň základných škôl, čiastočne v prepojení na ISCED 2.

Reformy školských sústav, ktoré sa uskutočňujú vo všetkých krajinách sveta, majú spoločného menovateľa, ktorým je snaha o zefektívnenie výchovno-vzdelávacieho pôsobenia. Každá spoločnosť žiada, aby škola pripravila svojich absolventov čo najlepšie pre reálny život. Tu však dochádzalo aj dochádza k neustálemu rozporu medzi možnosťami školy a požiadavkami spoločnosti. Prax totiž vo všetkých oblastiach prináša neustále množstvo zmien. Geometrickým radom rastie objem nových poznatkov v jednotlivých vedných odboroch, mení sa spoločnosť, životná filozofia aj životná úroveň obyvateľov. Reakcia na tieto zmeny v školských systémoch si vyžaduje istý čas. Ide o zmenu obsahu i spôsobu výchovy a vzdelávania. Kým sa tieto zmeny v školstve uskutočnia, je realita znova kdesi inde. Preto škola stále dobiehala, a vyzerá to tak, že aj naďalej bude dobiehať prax, ktorá je stále o krok vpred. Preto už v rámci neustálych reforiem hovoríme o tzv. permanentnej kurikulárnej transformácii. V snahe udržať si kontakt s realitou, inej cesty niet. Pripomína to plávanie proti prúdu – len na chvíľu prestaneme a prúd vás okamžite unáša späť. Aj posledná reforma nášho školstva, ktorú odštartovalo schválenie Štátneho vzdelávacieho programu 19. júna 2008, je súčasťou národných snáh o zefektívnenie našej vzdelávacej sústavy a zasluhuje si patričnú pozornosť.

Štátny vzdelávací program (ŠtVP) je podľa nového školského zákona hierarchicky najvyšší cieľovo programový projekt vzdelávania, ktorý zahŕňa rámcový model absolventa, rámcový učebný plán školského stupňa a jeho rámcové učebné osnovy. Predstavuje prvú, rámcovú úroveň dvojúrovňového participatívneho modelu riadenia škôl. Vyjadruje hlavné princípy a ciele vzdelanostnej politiky štátu, ako aj demokratické a humanistické hodnoty, na ktorých je národné vzdelávanie založené. Vymedzuje všeobecné ciele škôl ako kľúčové kompetencie (spôsobilosti) vo vyváženom rozvoji osobnosti žiakov a rámcový obsah vzdelania. Štátny vzdelávací program podporuje komplexný prístup pri rozvíjaní

žiackych spôsobilostí poznávať, konať, hodnotiť a dorozumieť sa i porozumieť si na danom stupni vzdelávania. Je východiskom a záväzným dokumentom pre vytvorenie individuálneho školského vzdelávacieho programu školy, kde sa zohľadňujú špecifické lokálne a regionálne podmienky a potreby. Voliteľný obsah vzdelávania je napĺňaný v školskom vzdelávacom programe (ŠkVP), ktorý predstavuje druhú úroveň participatívneho modelu riadenia. Poskytuje školám možnosť profilovať sa a vychádzať v ústrety potrebám a záujmom žiakov. Škola sa stáva otvoreným spoločenstvom. Štát dáva dôveru školám, aby v spolupráci so širšou komunitou spoznali požiadavky obce, regiónu a premietli ich do obsahu vzdelania v rámci voľných hodín. Obsah primárneho vzdelávania je rozdelený do siedmych *vzdelávacích oblastí*, ktoré vychádzajú z definovania obsahu vzdelávania a z kľúčových kompetencií.

Prierezové témy sa prelínajú so vzdelávacími oblasťami. Odrážajú aktuálne problémy súčasnosti, sú určitým návodom na ich prevenciu a riešenie, ale zároveň slúžia aj na prehĺbenie základného učiva, zdôraznenie aplikačného charakteru, majú prispieť k tomu, aby si žiaci rozšírili rozhľad, osvojili si určité postoje, hodnoty, rozhodovanie. Prepájajú rôzne oblasti základného učiva, prispievajú ku komplexnosti vzdelávania žiakov a pozitívne ovplyvňujú proces utvárania a rozvíjania kľúčových kompetencií (spôsobilostí) žiakov. Môžu sa vyučovať v rámci jednotlivých učebných predmetov alebo formou kurzov, prípadne samostatného voliteľného predmetu. Na úrovni primárneho vzdelávania zavádza Štátny vzdelávací program v roku 2008 tieto prierezové témy: Dopravná výchova - výchova k bezpečnosti v cestnej premávke, Osobnostný a sociálny rozvoj, Environmentálna výchova (EV), Mediálna výchova, Multikultúrna výchova, Ochrana života a zdravia, Tvorba projektu a prezentačné zručnosti.

Environmentálna výchova je v ISCED1 charakterizovaná ako prierezová téma. Prelína sa so všetkými predmetmi, ale najmä prírodovedou, vlastivedou, pracovným vyučovaním, etickou výchovou. *Cieľom je prispieť k rozvoju osobnosti žiaka tak, že nadobudne schopnosť chápať, analyzovať a hodnotiť vzťahy medzi človekom a jeho životným prostredím vo svojom okolí, pričom zároveň chápe potrebu ochrany životného prostredia na celom svete.* Dôležité je, aby žiaci získali vedomosti ale aj zručnosti, ktorými môžu pomáhať životnému prostrediu jednoduchými činnosťami, ktoré sú im primerané a vhodné - chrániť rastliny, zvieratá, mať kladný vzťah k domácim zvieratám, ale aj k zvieratám v prírode, starať sa o svoje okolie a pod. Organizačne je vhodné prierezovú tému začleniť do viacerých predmetov prostredníctvom jednotlivých tém, projektov alebo urobiť kurzovou formou, napríklad zamerať sa jeden týždeň na environmentálnu výchovu - s teoretickou a praktickou časťou. V ISCED2 sú ciele podrobnejšie charakterizované prostredníctvom schopností, ktoré by mali žiaci nadobudnúť v oblasti poznania a v oblasti postojov a hodnôt. Kurikulárny rámec je stanovený od roku 1996 v podobe tzv. **environmentálneho minima** pre všetky stupne škôl primerane veku a schopnostiam žiakov.

Regionálna výchova v posledných rokoch získava podporu v aktivitách škôl cez školské vzdelávacie programy. Postupne narastá počet škôl s programom rozšíreného vyučovania regionálnej výchovy. Napriek tomu, štátny vzdelávací program na regionálnu výchovu akosi pozabudol. V ISCED1 a ISCED2 z roku 2008 nie je ani charakterizovaná, ani zaradená medzi prierezové témy, ba nie je tam o nej ani zmienka. Ak ju chceme charakterizovať, musíme siahnuť inam. Až v júni 2010 sa objavuje na stránke Štátneho pedagogického ústavu na Úseku pre tvorbu a rozvoj koncepcií v oblasti prírodovedných a humanitných predmetov v rámci príloh k ŠVP charakteristika regionálnej výchovy ako prierezovej témy. Prierezová téma Regionálna výchova a tradičná ľudová kultúra úzko súvisí s prierezovou témou Multikultúrna výchova, ale vo svojom obsahu sa ešte hlbšie zaoberá živým a hodnotným hmotným a nehmotným kultúrnym dedičstvom Slovenskej republiky. V rámci školského vzdelávacieho programu môže byť obsah prierezovej témy zaradený do voliteľných vyučovacích predmetov, ako napr. regionálna výchova, regionálny dejepis, geografia, výtvarné spracovanie materiálu, zborový spev, detské hudobné divadlo, literárno-dramatické divadlo a i. Predložený materiál obsahuje tri tematické celky: Môj rodný kraj, Objavujeme Slovensko, Tradičná ľudová kultúra.

Etnopedagogika a geografia (vlastiveda). Etnopedagogika sa dotýka mnohých odborov, ktoré sú nejakým spôsobom prepojené s vybranými dimenziami konkrétneho regiónu, ktoré využívajú regionálne prvky vo výchove a vzdelávaní, ktoré využívajú regionálny edukačný princíp. J. Prúcha (2003) charakterizuje etnopedagogiku ako odbor pedagogickej teórie a výskumu, zaoberajúci sa problémami výchovy a vzdelávania príslušníkov etnických, rasových, náboženských a iných menšín. Slovenská autorka V. Cabanová (2005) rozpracovala predmet etnopedagogiky v zmysle výchovy a vzdelávania regionálnych menšinových kultúr žijúcich na území Slovenska. Za takéto kultúry možno považovať

subkultúry regiónov; nitrianskeho, myjavského, trenčianskeho, kysuckého, turčianskeho, oravského, goralského, liptovského, spišského, šarišského, zemplínskeho, gemerského, horehronského, podpolianskeho regiónu a mnohých ďalších regiónov Slovenska. Etnopedagogiku definuje ako hraničnú disciplínu, ktorá skúma výber, rozsah a mieru využitia regionálnej lokálnej kultúry v edukačnom procese škôl. Podľa nej sa etnopedagogika zaoberá predovšetkým:

- výberom hodnotných prvkov ľudovej a regionálnej povahy do obsahu vzdelania (čo?),
- rozsahom implementácie projektu regionálneho obsahu vzdelania v pomere k ostatnému obsahu vzdelania (koľko?),
- princípmi najvhodnejšieho spôsobu usporiadania tohto obsahu do učiva osnov a učebníc (ako?).

Vzhľadom na skutočnosť, že regionálna výchova v sebe zahŕňa vlastivedné poznávanie prostredníctvom geografie a histórie miestneho regiónu, ale zároveň sa realizuje v danom regionálnom prostredí s lokálnym kultúrnym zázemím, bude aj jej prepojenie s etnopedagogikou naberať na význame. Prierezová téma Regionálna výchova a tradičná ľudová kultúra má byť totiž príkladom udržiavania kontinuity tradície vo výchove a vzdelávaní, čerpaním historicky preverených hodnôt a ich súčasným sprítomňovaním.

Tab. 1. Porovnanie súčasného stavu zamerania a realizácie environmentálnej (EV) a regionálnej výchovy (RV) na základe vybraných kritérií

	<i>Kritérium</i>	EV	RV
1.	<i>postavenie vo vzdelávacom systéme</i>	prierezová interdisciplinárna téma	prierezová interdisciplinárna téma (až od r. 2010)
2.	<i>smerovanie</i>	od globálneho k regionálnemu	od regionálneho ku globálnemu
3.	<i>priestorová dimenzia</i>	planetárna a makroregionálna	mikro a mezoregionálna
4.	<i>časová dimenzia</i>	súčasnosť a budúcnosť	minulosť a súčasnosť
5.	<i>edukačný dopad</i>	multidimenzionálny	multidimenzionálny
6.	<i>kurikulárny rámeč</i>	má (od roku 1996)	má (od roku 2010)
7.	<i>teoretické spracovanie pre potreby pedagogickej praxe</i>	nedostatočné	takmer žiadne
8.	<i>dostupnosť iných informačných zdrojov</i>	dobrá	nedostatočná
9.	<i>prevažujúci spôsob realizácie v praxi</i>	prierezová téma (príp. VP)	prierezová téma VP, záujmová činnosť
10.	<i>časová dotácia v rámci ŠVP</i>	nevymedzená	nevymedzená
11.	<i>VŠ študijný program pre 1. stupeň ZŠ</i>	samostatný PVP	v rámci iných PP a PVP
12.	<i>najfrekvencovanejšie využívané témy v praxi</i>	znečisťovanie, odpady	história a kultúra MR (tradície a folklór)
13.	<i>potreby perspektívne</i>	vyváženosť v celej šírke problematiky	obohatiť o prírodné prostredie a súčasnosť

Hodnotenie realizácie EV a RV v praxi. Hodnotenie realizácie EV na základe kvalifikovaných správ z inšpekcií je zahrnuté len v rámci vzdelávacieho okruhu Príroda a spoločnosť ISCED1. Správa pozitívne hodnotí prirodzené zaradenie prvkov environmentálnej výchovy vo vzťahu k ochrane zdravia a prírody či prvkov výchovy k manželstvu a rodičovstvu. „Na hodinách vlastivedy učitelia vhodne prepájali učebnú tému s regionálnou výchovou, čím podporovali vytváranie pozitívnych hodnotových posto-

jov žiakov k svojmu regiónu“ (Kozelová, 2009). Takže na prvý pohľad je jasné, že sa zo správy nič konkrétnejšie o stave realizácie EV a RV nedozvieme. Z toho vyplýva potreba realizácie exaktného prieskumu na školách so zameraním na obsahovú a procesnú stránku predmetných výchov. Cieľom je kritické zhodnotenie súčasného stavu s analýzou doterajších skúseností. Následne spracovať získané poznatky do metodických námetov a odporúčaní za účelom optimalizácie edukácie v EV a RV.

Z vlastných skúseností vieme, že v prevažnej miere je realizácia environmentálnej i regionálnej výchovy typická pre prierezové témy, teda ich obsah sa dostáva k žiakovi cez jednotlivé predmety hlavne predmety zaradené do vzdelávacej oblasti Príroda a spoločnosť. Sú však školy, ktoré si uvedomujú riziká prierezových tém a preto v rámci ŠkVP zaviedli EV a RV v niektorom z ročníkov 1. a 2. stupňa ZŠ ako samostatný predmet. Odozva je zatiaľ pozitívna. Školy tak získavajú istotu, že vybraný obsah vzdelávania sa zrealizuje v požadovanom rozsahu a prierezový charakter týchto výchov v ostatných ročníkoch prispieva k ďalšiemu rozvíjaniu už osvojených základov poznania.

Literatúra

- CABANOVÁ, V., 2005: Tvorba obsahu vzdelania v regionalisticky orientovaných školách. Praha, Nakladateľství Epoque, 165 s. ISBN 80-86328-69-4.
- KANCÍR, J., 2009: Regionálna výchova v procese kurikulárnej transformácie. In: *Príprava učiteľov v procese školských reforiem* [elektronický zdroj]. Prešov, Prešovská univerzita v Prešove, Pedagogická fakulta, 614-619. ISBN 978-80-555-0024-9.
- KANCÍR, J., 2007: Miesto regionálnej výchovy vo vyučovaní geografie a vlastivedy. In: *Aktuálne trendy vo vyučovaní prírodovedných predmetov*. Bratislava, ŠEVT, 147-150, ISBN 978-8088707-90-5.
- KANCÍR, J., MADZIKOVÁ, A., 2008: *Didaktika vlastivedy*. Prešov, PF PU v Prešove, 216 s. ISBN 978 80 8068 760 1.
- KOZELOVÁ, B., 2009: Inšpektori v základných školách (ISCED 1). Učiteľské noviny, ročník LVIII, 30.11.2009, s 14.
- MADZIKOVÁ, A., 2003: Miestna krajina a jej didaktická transformácia vo vyučovaní vlastivedy v kontexte prípravy učiteľov - elementaristov. In: *Príprava učiteľov elementaristov v novom storočí*. Prešov, PF PU, 319-323, ISBN 80-8068-146-5.
- NIŽNANSKÝ, B., NIŽNANSKÁ, K., 2007: *Regionálna výchova a základy geografie*. Ružomberok, KU PF, 74 s., ISBN 978-80-8084-198-0.
- PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J., 2003: *Pedagogický slovník*. Praha, Portál. IV. aktualizované vyd., 322 s. ISBN 80-7178-772-8.
- http://www.statpedu.sk/documents/16/vzdelavacie_programy/statny_vzdelavaci_program/isced1_jun30.pdf
- http://www.statpedu.sk/documents/16/vzdelavacie_programy/statny_vzdelavaci_program/prierezove_temy/regionalna_vychova.pdf

Príspevok je súčasťou grantového projektu KEGA 3/7082/09

Environmental and Regional Education in the Context of Curricular Transformation

Ján KANCÍR

Summary: *Reforms of school system that have taken place in all countries of the world have something in common - the effort to streamline the educational activity. The issue of environmental and regional education directly corresponds with the focus on geography and history. These two themes immediately fall into the education portfolio, teacher training in these subjects. In practice, school geography teachers play a very important role in natural history. Public education program is recommended to be implemented both education as cross-curricular issues, although such cross-curricular theme is characterized by only environmental education. Implementation of environmental and regional education in teaching practice through school education programs as well as teacher training in both undergraduate and postgraduate format is different. How do schools deal with the situation in*

school education programs? What is the existing knowledge and where are the most serious problems? What kind of teacher education model should be chosen for the various stages and types of schools? What opportunities are granted over lifelong education for teachers? How to optimize the implementation of Education to work in practice? Are there sufficient professional-processing theory, learning environment and regional training for teachers and students? Does regional education have any kind of curricular framework? What appears to be the most serious weaknesses of cross-cutting themes? The content of this contribution is aimed to answer these and other issues as well as to find solutions that contribute to the optimization and regional solutions to environmental education in our school environment.

Adresa autora:

doc. PaedDr. Ján Kancír, PhD.
Katedra prírodovedných a technických disciplín,
Pedagogická fakulta, Prešovská univerzita
Ul. 17. novembra 15, 081 16 Prešov
jan.kancir@pf.unipo.sk